

מעלתה של רחל אמנו

[שיחה לפרשת ויצא – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה" – שיחה 4.
בהנהגה. השיחה שלפניך נערכה מחדש ע"י אחד מתלמידיו, ובהסכמת הרב – אך טרם עברה הגהה ע"י]

במערבא (בא"י) במאי זהירי? בְּאַחֲוֹרֵי אֶפְרַיִם. (נוהרים לא לבייש אחרים) (בי"מ נח):

חז"ל ברוח קדשם מוסרים לנו שבעת חורבן בית ראשון, באו כל האבות וצדיקי-קדם להמליץ יושר על ישראל לפני הקב"ה שלא יביא את החורבן (מדרש איכה רבה, פתיחה כ"ד).
מובא שם, שהיחידה שהצליחה לבטל את הגזירה היתה רחל אמנו, וז"ל: (=וזה לשונו)

"...באותה שעה קפצה רחל אמנו לפני הקב"ה ואמרה רבונו של עולם, גלוי לפניך שיעקב עבדך אהבני אהבה יתרה ועבד בשבילי ז' שנים... והגיע זמן נישואי, יעץ אבי להחליפני... והוקשה עלי הדבר עד מאד והודעתי לבעלי ומסרתי לו סימן שיכיר ביני ובין אחותי כדי שלא יוכל אבי להחליפני. ולאחר כן נחמתי בעצמי, וסבלתי את תאוותי, ורחמתי על אחותי שלא תצא לחרפה... ומה אני שאני בשר ודם עפר ואפר לא קנאתי לצרה שלי... מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ואמר 'בשבילך רחל אני מחזיר את ישראל למקומן' הדא דכתיב 'קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה... כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה, כי יש שכר לפעולתך (!) ושבו בנים לגבולם'" (ירמיה לא, יד-טז) עכ"ל המדרש.

והדברים מרפסין איגרא! [=שוברים גגות, מעלים תמיהה חזקה].

וכי זכותה של רחל עודפת על זכות העקידה? וכי זכותה של רחל עודפת על מסירות נפשו של משה עבור כלל ישראל, ומתן תורה? אמנם נכון שלהציל אדם אחר מחרפה הוא דבר גדול, אבל האם זה עדיף ממעשיהם של כל הצדיקים והחסידיים שקמו בישראל מאז ומעולם?

והנה מבואר בכותרת שיחה זו, שבא"י (שם הבינו סודות ועמקי כל התורה) השתדלו ליהזר ולהקפיד בראש ובראשונה ב"אחורוי אפיי". הרי מכאן שזה עדיף מכל.

6] דוגמאות בענין המלבין פני חברו

1. וכן מצאנו שת"ח מסוימים מקולקלים במדות היו שואלים "דוד, הבא על אשת איש, מיתתו בְּמָה?" (בי"מ נט.) התיבה ראשונה שבשאלה - "דוד" - מלמדת לכאורה שהם פונים אליו בשאלה סתמית. אבל במנגינת דיבור, לא הפסיקו אחרי תיבת "דוד", אלא אמרו ברצף "דוד הבא על אשת איש, מיתתו במה?" (כלומר, שאלו אותו על עצמו!) - אתה דוד, שבאת על אשת איש וכיו". וענה להם "הבא על אשת איש מיתתו בחנק ויש לו חלק לעולם הבא. אבל המלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא". כלומר, למרות שהם היו ראשי הסנהדרין, קפחו חלקם בעולם הנצח בגלל עון נורא זה.

2. ומובא שם, "נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים". כלומר, יש להתנהג כאן במסירות-נפש ולמות ממש.

היו בין האחרונים שסברו שהתבטאות זו היא בלשון גוזמא, וחז"ל לא התכוונו למות ממש. אבל זה מופרך: א) מדברי התוספות (סוטה י:) שם שאלו למה חטא זה לא הוזכר יחד עם ע"ז גילוי עריות ושפיכת דמים, ולא תרצו שזהו רק לשון גוזמא. ב) וכן כתב ר' יונה (על אבות, פי"ג "המלבין פני חברו") שממש יהרג ואל יעבור. ואם אמנם הראיה מן תמר שהסכימה להישרף בכבשן ולא לגלות על יהודה, אפשר לדחות כי זה אירע לפני מתן תורה ולא לומדים ממה שהתחסדו הדורות ההם. אבל מן מעשה מר עוקבא (כתובות סז:) רואים שכך היא ההלכה גם אחרי מתן תורה. שם מסופר שהוא היה נוהג לחלק צדקה לעני בצורה כזאת שהעני לא ידע ממי הוא מקבל, כדי לא לגרום לו להכלם. יום אחד החליט העני לברר מי הוא זה, וכאשר ראה צל בפתח שלו, רץ החוצה. מר עוקבא ואשתו נָסו

מפניו כדי שלא יצטרך להתבייש ונכנסו להסתתר בתנור-אפיה בקרבת מקום שהיה החרס לוחט ומוכן לאפיה. ואם לא זכותה היתרה של אשתו, היה מר עוקבא מת מיתה מנוולת וכואבת. ושם השאלה הנוראה, הרי אותו עני חסר-דעת היסב לעצמו את הבושה, מתוך סקרנות לא מרוסנת. ומה לו למר עוקבא למות עבורו?

3. ומצאנו שכאשר בשגגה המגיד-שיעור ביקש "מי שאכל שום יצא" (כי לא היה יכול להתרכז במתן השיעור בגלל הריח החרוף שנדף) יצא ר' חייא מהשיעור, ואתו כל מאות התלמידים, וגרם לביטול השיעור (סנהדרין יא. עיי"ש עוד 4 מקרים). ור' חייא גער "לא תהא כזאת בישראל!" (סנהדרין יא.) ומובא שם על אשה אחת שבאה לבית המדרש וטענה "אחד מכס קדשני בביאה" (והיא לא זוכרת ולא יכולה לזהות מי הוא זה החצוף) - אז לא פחות ולא יותר אלא רבי מאיר כתב לה גט, כאילו ח"ו הוא האיש. וממנו למדו כל תלמידיו להתגבר על בושתם וכל אחד ואחד מהם כתב לה גט. וממילא נפטרה מכבלי העיגון.

4. ולמדנו ממעשה של קמצא ובר קמצא שהחורבן בא לא מפני הרשע המבייש את חברו, אלא מפני "הואיל והווי יתבי רבנן ולא מיחו ביה, שמע מינא קא ניחה להו" (גיטין נו.). כלומר, כל בעלי ההשפעה היושבים שם ושותקים, מטיחים בהם אשמה, וכאילו הם כביכול גורמים לכל החורבן.

5. מסופר בכתובות (קג.) שכאשר נפטר רבנו הקדוש, הוא בקש למנות את רבי חנינא בר חמא להיות ראש הישיבה. אבל ר"ח סרב לקבל המינוי היות שר' אפס (שמו של חכם אחד) היה מבוגר ממנו ור"ח לא רצה ליטול שררה לפניו. הוא ישב מחוץ לבית המדרש בעת השיעורים (כי מפני חכמתו, לא היה זקוק כלל לרמת השיעורים של רבי אפס) ולמד "חברותא" עם לוי. בסוגיא בכתובות לא מוזכר שום גנאי בקשר ללוי. אבל בברכות (יח.): מובא ששמואל בא לבית הקברות לחקור אצל אביו המת היכן הטמין מעות של יתומים שמסרו לידיו כפקדון. בהיותו שם הוא ראה את נשמת לוי (שכבר מת) ולא נותנים לו רשות לעלות למתיבתא דרקייע כפי מיסת השנים שלא נכנס לשיעורו של רבי אפס והחליש את דעתו. וזאת, אע"פ שרבי אפס לא דיבר ולא הודיע על קפידא בלב. אבל עצם צערו כבר מקטרג הרבה. ונוכל לתאר לעצמנו צערו הנורא של לוי אשר מונעים ממנו ההשתתפות בלימוד תורה במתיבתא דרקייע שנים רבות, בגלל זלזול בכבודו של רב אחר.

6. (ועוד עיין מועד קטן דף ה. בענין ר' ינאי, לא לשאול את הרב שאלות בזמן הרצאת שיעור ברבים, פן תיגרם לו בושה אם לא ידע מה לענות).

נחזור לעניינינו אודות רחל.

סך הכל היו שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן. שיחת הבריות היתה "גדולה לגדול, וקטנה לקטן" (ביב קכג.) - והרי על זה נשרו ריסי עיני-לאה מרוב בכי. ואם רחל תפסיד את יעקב בעלה, אין מנוס אלא תימסר רחל לאותו רשע אכזרי עשיו (שהרי לא ידעה שיעקב ינהג צדקות ויוסיף עוד שבע שנים של עבודת פרך, כדי לשאת גם אותה).

א. והסברא נותנת שגם אם לאה תתבייש, (אם יוודע ליעקב ע"י רחל דבר התרמית ויסרב לשאתה) סוף סוף זה יארך כמה ימים או שבועות ושוב תשכח את צערה. אבל אם לא תגלה וישא לאה, רחל תשא

גלמודה ואולי רווקה כל ימות חייה! [נא"ה. רק את זה רצתה רחל למנוע - היינו את אותה בושה של אותו ערב, שהרי למחרת הרי יוכל יעקב לגרשה! ומה הועילה בחכמתה? אלא שאעפ"כ רצתה לחסוך ממנה הצער לכמה שעות או ימים עד שיגרשה, ושמה יעקב יאהבנה. ובוה סיכנה עצמה בזה שבמידה ולא יגרש לאה - לא ישאנה אח"כ! אם כן, העדיפה רחל למנוע צער ריגעי של אחותה על פני סכנת צערה שלה לכל החיים! ומה חכמה ושיקול דעת יש בזה? וכי מותר לאדם לצער עצמו כך?]

ב. ועוד, לאה גרמה לעצמה את חרפתה, כי יכלה לסרב ללכת לחופה, ומה לרחל למסור נפש בשבילה?

ג. ועוד, מנין לה שיעקב יסכים לחילופין הללו? מילא רחל יכולה לוותר על טובתה, אבל מי שם אותה לשופטת לקבוע אשה עבור יעקב? (ומוכרחים לחסביר שידעה בנפשו כי צדיק גמור הוא, וימצא מספיק מעלות לאהוב

גם את לאה כל ימות חייה. וכדברי ה"תורה תמימה" על הכתוב "ויאהבה גם את רחל מלאה" שאהב את שתיהן, רק את זאת עוד יותר).

אלא, הם הם הדברים שדיברנו.

בדורנו, קיים זלזול מסוים בענין כבוד הבריות. מרוב קלקול-העיתונות המתקיפה ומשמיצה (גם בין דתיים לבין דתיים), אין אנו מזדעזעים מן החטא הנורא הזה. אבל התורה מלמדת אחרת. זכות זו של רחל אמנו, היא שמכריעה בכף מאזניים יותר מכל האבות והאימהות.
(הערה: ע"ע שיחה ראשונה, פרשת ויגש, / וכן שיחה שלישית פרשת שמות)